nr. 1665

standaard der letteren

7 april 1984

De Duitse auteur Walter Kempowski hebben we in deze krant op de voet gevolgd. In eigen land staat hij wat buiten het grote verkeer van linkse auteurs die vaak navelstaren voor engagement houden, maar hij wordt gelezen door de velen die een stevig verhaal verkiezen boven bespiegelingen. Goed nieuws voor hen, Böckelmann is eventjes verrezen, als schoolmeester die meer aan volwassenen iets te zeggen heeft dan aan kinderen. In de Angelsaksische literatuur is die direkte aanpak van de realiteit geen probleem, zoals nog eens blijkt uit de nieuwe verhalen van de Zuidafrikaanse schrijfster Nadine Gordimer. Nu zijn mensenrechten overal ter wereld dagelijkse kost, maar al vermoeden we allen waar het om gaat, dan hebben de rechtsfilozofen moeilijkheden met de formulering van hun grondslagen, zoals op p. 2 wordt aangetoond. De Galerij brengt een reportage over het Lemmensinstituut, de expansieve muziekhogeschool te Leuven die gisteravond haar opmerkelijke koncertzaal opende: geen prestigeprojekt, zegt direkteur Joris , wel een „long" waardoor de studenten dagelijks de vreugde van het groepsmusiceren inademen.

Kempowski knipoogt naar volwassenen

Böckelmann, toffe leraar

DE onderwijzer die Walter Kempowski is, blijft in het vak. Ten bewijze voorliggend boek dat aansluit bij *Unser Herr Böckelmann* (SdL 22.3.'80) waarin het beeld werd getekend van de ietwat oubollig-konservatieve maar door de kinderen erg geliefde onderwijzer die overigens op het einde van het boek sterft. Een juf komt op zekere dag in de klas en zegt: *„Ich muss euch etwas Trauriges sagen, Kinder, Herr Böckelmann ist tot. Nehmt eure Sachen und geht ganz leise nach Hause."* Blijkbaar vond de auteur het jammer dat hij deze lieve man zo onopvallend liet verdwijnen. Hij heeft hem dan maar opnieuw tot leven gewekt langs een reeks kleine verhaaltjes die hij destijds op het bord schreef, verhaaltjes langs dewelke hij het jonge volkje poogde wegwijs te maken in de hen omgevende wereld. Ik kan alvast getuigen dat ik graag een leerling van Böckelmann zou zijn geweest.

Wat Kempowski doet is eigenlijk niets anders dan een reeks bepalingen of omschrijvingen geven van ruim 300, netjes alfabetisch gerangschikte woorden die variëren van het vrij alledaags banale, konkrete gebruiksvoorwerp (regenscherm, papier, notenkraker) of een persoon in zijn eenvoudige beroepsbezigheid of verheven funktie (de bakker, de bondspresident) tot het meer abstrakte begrip (elektriciteit, politiek).

Maar deze „kopieerkunst des dagelijksen levens", dit aftasten en vastspijkeren van de werkelijkheid, steeds vanuit de optiek van het kind, is vaak zo treffend dat zij, afgezien van de pedagogische kwaliteiten, niet alleen getuigen van een zeldzame opmerkingsgave en een eraan beantwoordende pregnante verwoording. Achter de ons omringende werkelijkheid, steeds vastgehouden in amper een tiental regels, duikt ook een instelling op tegenover die geobserveerde werkelijkheid. M.a.w. het getekende beeld en het begeleidende kommentaar weerkaatst twee werelden: die van het kind maar ook die van Böckelmann zelf, zijn betrokkenheid met wat hem omgeeft.

Je zou kunnen zeggen dat Böckelmann/Kempowski, vertrekkend van de psychologie en de waarnemingswereld van het kind, herhaaldelijk knipoogt naar de volwassene en even ontwapenend en diskreet zijn mening interpoleert en die vaak vermengt met de niet zelden grilligassociatieve, soms naïef-eenzijdige en betweterige visie van het kind. Dat hij daarbij een milde, ironisch-relativerende ondertoon laat opklinken, kritische vragen of onbeantwoorde vraagtekens plaatst, maken deze intelligente, gekomprimeerde kinderkursiefjes tot een waar genot zowel voor het kind als voor de volwassene.

Biedermeier

Het is dan ook niet te verwonderen — en wie zal het hem euvel duiden? — dat hij zich daarbij blootgeeft als een ietwat kleinburgerlijke, moderne Biedermeier-figuur die houdt van orde en rust, van evenwicht en Duitse „Gemütlichkeit", van de eenvoud en de schoonheid van de natuur en met een heimweevolle retro-blik terugblikt op zovele dingen die hij helas zag verloren gaan. Is het inderdaad niet jammer dat de bakker nu brood verkoopt uit de broodfabriek en begrijpelijk dat Onkel Walli zegt: *„Das waren noch Zeiten, als die Brötchen so warm waren, dass die Butter darauf schmolz!"*. Of dat de appels nu *„nach Wasser schmecken"* en dat Kerstmis *„früher eine ganz andere Sache war als heute"*. Begrijpelijk ook dat onder het woord *„Demonstration"* gezegd wordt dat vader daar nooit aan deelneemt: *„da kriegt man nur was auf den Hut"* en dat een oude vrouw vraagt *„Warum haben die so zottelige Haare?"*.

Maar er is ook en vooral de intakte wereld van het kind die af en toe wordt verstoord door dreiging en angst, door raadselachtigheid en onoplosbare vraagtekens en waarbij ongewild het komische, het groteske of zelfs het gruwelijke zijn masker toont. Waarom verpulvert men op Silvester zovele miljoenen? Zou men die dag niet beter *„Knallvester"* noemen? En is het niet zonderling dat de *„Wasserhahn"* niets te maken heeft met een *„Hühnerhahn?"* En moet de bondspresident zijn dassen zelf betalen? Maar er zijn nog altijd de wolken: *„Wer was Schönes will, der braucht sich nur die Wolken anzusehen. Das kostet nichts"*. En er is, om te besluiten, ook de onverwachte en onbewuste wijsheid, de diepe waarheid die uit de kindermond komt. Het bed: *„Im Bett wird man geboren und stirbt man"*. En het zo moeilijke woord *„Gehirn"*. Daar zit de angst en ook de ziel. En nog iets zoals *„Politik"*: *„das ist wenn einer eine Rede hält"*. Maar hoe komt het toch dat op het einde iedereen dan vraagt: *„Was hat er noch gesagt?"* En hoe is het met *„Die Deutschen"*: *„Deutscher sein ist nicht so einfach. Das Land is wunderschön. Es gibt die herrlichsten Wälder, Berge, saubere und freundliche Städte mit uralten Kirchen und Burgen. Aber im Ausland sagen die Leute: „Ach, Sie sind Deutscher", und das is nicht sehr freundlich gemeint. Woran liegt es?*

Wat een toffe leraar, die Böckelmann...

Nog dit: Kempowski heeft een nieuw werk op het getouw dat als titel *Herzlich willkommen* zal meekrijgen en vermoedelijk sterk autobiografische trekken zal vertonen. Het zal handelen over de aanpassingsproblemen van een jonge man die na acht jaar gevangenschap in de DDR naar het Westen komt. We kijken met spanning uit.

E. OTTEVAERE

WALTER KEMPOWSKI
Herrn Böckelmanns schönste Tafelgeschichten
Hamburg, Albert Knaus. 135 blz. 29.80 DM.

Onderwijsbeleid doorgelicht

DE grote Nederlandse onderwijskundige Ph. Idenburg was in 1963 niet mals in zijn oördeel over het Nederlandse onderwijsbeleid. Hij vergeleek het beheer van dat onderwijs met het drijven van een snoepwinkeltje. Het onderwijsapparaat toonde een groot gebrek aan efficiency, voornamelijk te wijten aan een tekort aan exacte kennis over het onderwijs en het ontbreken van een visie op het schoolwezen. Een Belgische Idenburg zou in die tijd ongetwijfeld hetzelfde gezegd hebben. Sindsdien zijn er twintig jaar overheen gegaan en heeft men, althans in Nederland, een aantal lessen uit dit vernietigende oordeel getrokken. Mede onder impuls van Idenburg is er sindsdien in Nederland een systematisch onderwijsbeleid ontstaan. Datzelfde kan niet gezegd worden van de Belgische situatie. Al is er een zekere evolutie waar te nemen van een „stel scholen" naar een schoolstelsel, toch moet er nog wel wat weg worden afgelegd om te kunnen spreken van een systematisch en geordend onderwijsbeleid.

Dat mag althans worden afgeleid uit de stand van zaken die in het boek van Pelgrims wordt beschreven. Het behandelt in drie delen de onderwijspolitiek in België, met klemtonen op de Vlaamse situatie. Het vertrekpunt is een interpretatieschema van het beleidsproces dat loopt via beleidsvoorbereiding naar beleidsbeslissing en beleidsuitvoering. Alhoewel dit schema ook kan toegepast worden op het beleid van een regio of van de plaatselijke school, beperkt de auteur zich tot het centrale niveau.

Het eerste deel schetst de instanties en de achtergronden die de onderwijsbeleidsbeslissingen in sterke mate bepalen. Daarbij kan uiteraard niet voorbij worden gegaan aan de Schoolpaktwetgeving zoals ze in 1959 gestalte kreeg en in 1973 en 1975 werd geaktualizeerd. Op overtuigende wijze wordt aangetoond in welke grote mate dit schoolpakt o.m. via de schoolpaktkommissie het onderwijsbeleid beïnvloedt. Erg bepalend voor het beleid is ook de rol die bij de staatshervorming aan het nationale en het gemeenschapsniveau wordt toegekend. Voor de Vlaamse raad schiet er niet zo bijster veel bevoegdheid over, wat trouwens blijkt uit de bevoegdheid van de Gemeenschapsminister voor milieu, waterbeleid en onderwijs. Onvermijdelijk geeft deze situatie aanleiding tot de nodige grensgeschillen in het onderwijsbeleid... De auteur kent ook veel invloed toe aan de onderwijsvakbonden en die blijkt ook uit de hoge syndikalizatiegraad van het onderwijspersoneel.

In het tweede deel worden de grote uitvoerders van het nationale beleid doorgelicht. Het gaat om de centrale administratieve diensten van het ministerie en de drie grote onderwijsnetten. Als centrale organismen krijgen het kabinet, de inspektie, de homologatiekommissie en de overleg- en verbeteringskommissie aandacht. Het ontbreken van een cel onderwijskundigen, een onderwijsplanbureau en een sterke dienst voor statistiek wordt betreurd. Gedachten die men analoog terug vindt in de publikaties van Idenburg destijds in Nederland.

Het rijksonderwijs wordt gekarakterizeerd als een erg centralistisch en sterk beheerd net. De dubbele positie van de minister als verdediger van het rijksonderwijs en tegelijkertijd behartiger van de verschillende netten wordt bekritizeerd. Daaruit volgt een optie voor een autonome Raad voor het Rijksonderwijs.

Voor het vrij gesubsidieerd onderwijs wordt, na een historische schets, aandacht besteed aan de belangrijke diensten van het Nationaal Sekretariaat Katoliek Onderwijs (pedagogisch bureau, dienst statistiek en planning) en aan de Verbonden die de scholen van een bepaald niveau of soort koördineren. Ook de RVIMKO, de reprezentatieve vereniging voor inrichtende machten en de konfederatie van de oudervereinigingen (NCOV) worden voorgesteld. Als overkoepelend orgaan wordt de Algemene Raad voor het Katoliek Onderwijs voorgesteld. Veel aandacht krijgt de gedecentralizeerde advies- en beslissingsprocedure binnen het katoliek onderwijs via de regionale diocesane planningskommissies. Ook de eigen aard van de netgebonden inspektie wordt vermeld. Deze substrukturen worden wel korrekt beschreven, maar blijkbaar loopt er wel eens iets fout in de onderlinge afstemming en koördinatie, waarin de auteur deze substrukturen schematizeert.

De onderlinge interaktie en wisselwerking is complexer dan zoals de auteur deze beschrijft. Merkwaardig is wel het besluit dat, in tegenstelling met wat bepaalde kringen beweren, de inspraak en het beslissingsrecht van de basis in het katoliek onderwijs groter is dan in de andere netten (96).

Het derde net, het officieel gesubsidieerd onderwijs lijkt te lijden onder een vrij grote versnippering. De Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten (VBSG) en de Kommissie voor het officieel neutraal gesubsidieerd onderwijs (CONO), recent nog aangevuld met een Cel voor Vlaams Provinciaal Onderwijs (CVPO) betekenen als organizaties die dit eerder kleine net vertegenwoordigen, iets van het goede teveel.

In het derde deel spitst schrijver zich toe op de grote problemen waarmee het onderwijsveld in het laatste decennium werd gekonfronteerd. Veel aandacht gaat hier naar de evolutie naar een geleidelijk grotere gelijkheid tussen de schoolnetten en dit op basis van de herziening van de Schoolpaktwet in 1973 en 1975. Men denke aan werkingskosten, wedden van het religieus personeel, normen voor studiemeesters-opvoeders, oplossingen voor de financiering van de schoolgebouwen. Er is evenwel op dit vlak nog een weg af te leggen; denk aan het leerlingvervoer en de internaten. Ook de belangrijke rationalizatieproblematiek wordt duidelijk geschetst. Uitvoerig gaat Pelgrims in op de problematiek van de pluralistische school en de oplossing die er uiteindelijk beleidsmatig uit de bus kwam. Ook de belangrijke vernieuwingsprojekten passeren de revue: het Vernieuwd Lager Onderwijs (VLO), het Vernieuwd Secundair Onderwijs (VSO), en het vernieuwd beroepsonderwijs gekoppeld aan de leerplichtverlenging. Het bronnenmateriaal waarop de auteur zich hierbij steunt kan men niet bepaald uitvoerig noemen en het grote probleem van de verhouding tussen centralizering en decentralizering van het beleid wordt erg summier afgehandeld.

Met dit boek is Pelgrims erin geslaagd het ingewikkelde onderwijsbeleid in België en vooral in Vlaanderen voor een breed publiek toegankelijk te maken. Het feit dat dit beleid vaak weinig doorzichtig en ook nogal eens ongeordend verloopt, vergroot de verdienste van een samenhangende informatieve beschrijving. Waar de auteur zich evaluatief opstelt, blijkt wel af en toe een te beperkte bronnenstudie.

Roger STANDAERT

A. PELGRIMS
Onderwijs en politiek in Vlaanderen. Stand van zaken.
Leuven, Acco. 174 blz. 395 fr.

Waar de tijd stilstond

DE merkwaardige roman *„Je vous écris d'Italie..."* van Michel Déon (64) stond reeds aan de top van de bestsellerslijst (Express; Le Point) drie weken na zijn publikatie medio februari, en hij staat er nog voor weken. Dat is niet verwonderlijk, niet alleen omdat Déon dank zij zijn aristokratisch verzorgde schrijfkunst zich in een trouw en ruim lezerspubliek kan verheugen, maar ook omdat zijn romans naar inhoud en vormgeving bij talloze lezers iets wakker maken dat ze missen in de veelvuldige inhoudloze kunstenarijen en lawaaierige pseudo-„kunstzaken" van vandaag.

Michel Déon, sedert 1978 lid van de Franse Akademie, kreeg de Interalliéprijs voor *Les poneys sauvages* (SdL 20.11.'70) en de grote romanprijs van de Franse akademie voor *Un taxi mauve* (14.9.'73; verfilmd in 1977) en wordt hier voor de zevende keer voorgesteld en verblijft meer in het buitenland dan in Frankrijk. *„Je vous écris d'Italie..."* loopt vijfendertig jaar geleden in Varela, een ommuurd en versterkt stadje met een goeie tweeduizend inwoners, op geen enkele kaart terug te vinden en, in de roman, gelegen in het hartje van Umbrië, op enkele boogscheuten van Perugia.

In 1944 werd Varela op de Duitsers heroverd door een Franse kompagnie onder het bevel van kommandant André de Cléry en kapitein Jacques Sauvage.

MICHEL DÉON
„Je vous écris d'Italie..."
Parijs, Gallimard. 318 blz. 78 F.fr.
ISBN 2-07-070110-7

Tijdens de zomer van 1949 keert de 29-jarige en intussen historicus geworden Jacques Sauvage met zijn nog vooroorlogse Fiat, model Topolino, naar Varela terug. Drie elementen stimuleren hem: zijn ex-kommandant de Cléry spoorde hem symbolisch aan een paar oorlogsfeiten ter plaatse te gaan ophelderen; hijzelf wou de mooie Beatrice, la Contessina, bij wie hij enkele dagen had doorgebracht weerzien en ook als historicus opzoeken wie en hoe de verre voorouders vanaf de 16de en vooral uit de 18de eeuw (1750-1755) van Beatrice en van het stadje Varela waren.

Hij stopt bij het majestueuze ruiterstandbeeld van de Condottiere, Francesco de Varela (1510-1560), signatuur Alberto del Cimino, standbeeld dat aan de Colleoni deed denken. Jacques Sauvage (in Italië: Giacomo Selvaggio of monsieur le Professeur) wordt bij de mysterieuze Beatrice loyaal ontvangen, krijgt er kost en inwoning, wordt er geserveerd en verzorgd door factotum Folco, mag alle archieven én in het huis van de Contessina (zelfs de geheime kamers!) én in het gemeentelijk paleis napluizen. Bij de ongehuwde Beatrice woont nog haar jongere en vrijgevochten zus Francesca die met een zware motor rijdt, aan burgerlijk fatsoen lak heeft en een niet bekende verhouding heeft met de achtergebleven en verborgen Duitse luitenant Helmut Strasser.

Andere pikante personages: de dorpsdichter Gianni Coniglio (konijn!); dorpsschilder en schrikwekkende kolos Belponi; dokter Sobriano; pastoor Don Fabio; de alom aanwezige jongen Umberto en diens 15-jarige onbeschaamde zus Adriana die filmster wil worden en nu reeds al haar charmes etaleert, beiden meer dan gewiekst; Antonio en Assunta die enkele km verder boeren en tuinieren; enz. — Meer details hoeven niet, uit respekt voor de lezer en omdat *„Je vous écris d'Italie..."*, geschreven in een mooi Frans, verloopt in een klassieke en vlot te volgen verhaaltrant.

Als slot, alleen nog enige sfeerschepping! Het stadje, a.h.w. van de wereld afgezonderd, leeft nog kwasi middeleeuws en in typisch Italiaanse opvattingen, denkbeelden en gevoelens. De resultaten van Jacques Sauvages opzoekingen naar de intimiteit van Beatrice en naar de voorouders, speciaal uit de vermelde 18de eeuw, verklaren stap voor stap de vele vragen die hij en de lezer stellen. De donjuaneske vader van Beatrice heeft overigens ook nog gezorgd voor her en der verspreide halfzusters van Beatrice. Ook de erotische geheimen van de ongehuwde Beatrice (298-299), van Francesca, van Adriana e.a. worden geklaard. De vergelijking tussen de sensu- en seksuele situaties van de families uit de 18de eeuw en de huidige nakomelingen zijn het duidelijkst verwoord op p. 158-160. In heel Varela liggen puriteinse, hypokriete en andere voetangels, wolfsijzers en schietgeweren. Het jaarlijkse (25 juli) gemaskerde en travestiete reuzefeest van het dorp (voor het eerst opgezet door de laatste graaf, Ugo III, in 1750) is de uitlaatklep voor de gedurende het jaar opgepropte frustraties. En dat er dan drama's gebeuren, hoeft niemand te verwonderen.

In de roman *„Je vous écris d'Italie..."*, die ik hier bewust onvolledig heb aangebracht, cirkelt alles toch rond de centrale figuur van Jacques Sauvage die op zijn leeftijd, in die omstandigheden en in die omgeving nog een verliefde en te verleiden puber lijkt te zijn. Hij moet dringend én bij Proust én bij Stendhal een fameuze „éducation sentimentale" ondergaan. Wat de lezer(es) betreft, hem (haar) wacht een literaire, romantische sentimentele en sensuele leesvreugde, die vandaag nog zelden te genieten valt.

Dank zij o.a. omdat er hier weinig of niets werd onthuld. Sterk aanbevolen.

E. BENOOT

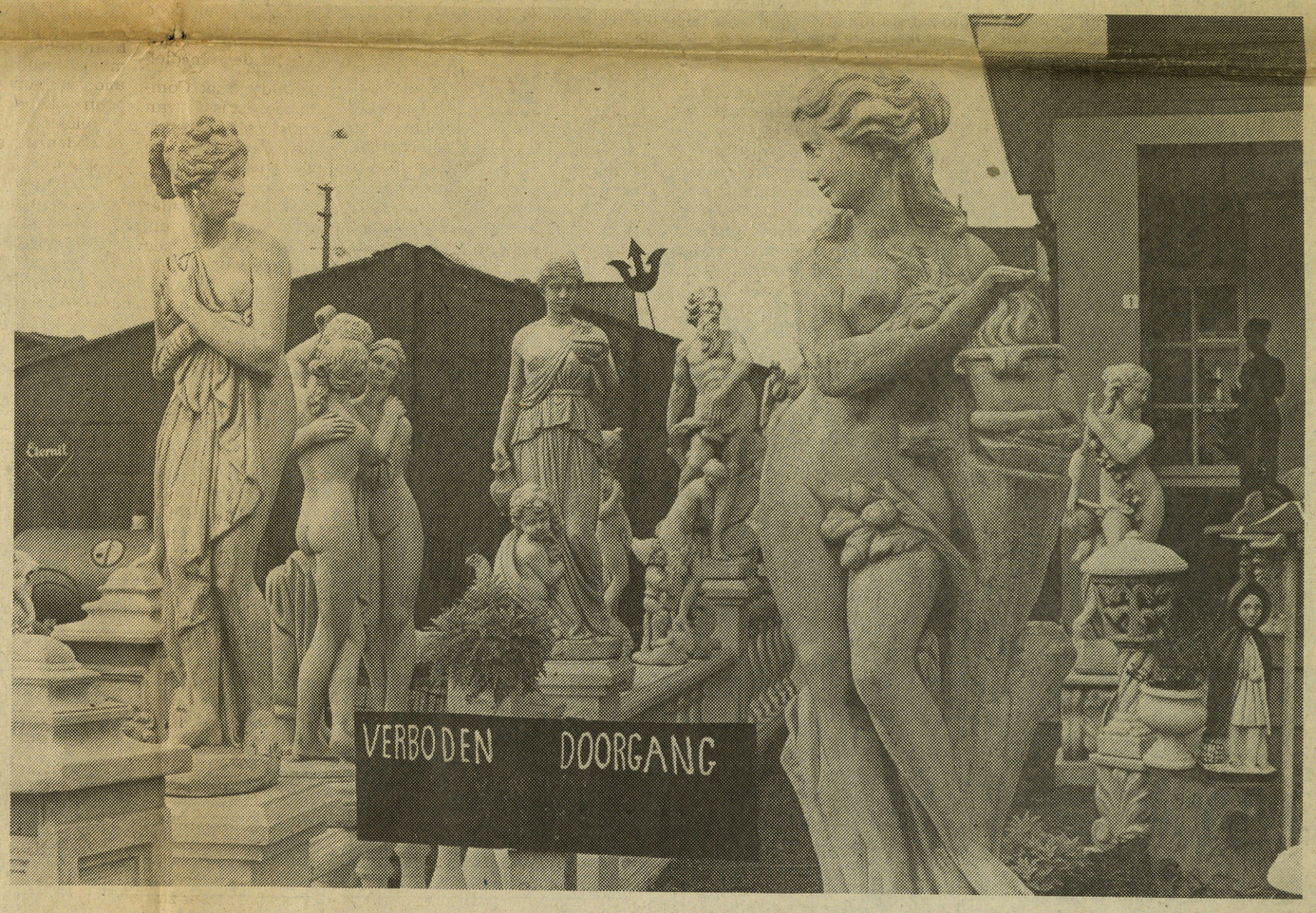

(Filip Tas)

De onvoorspelbare mens

IN de zesde of zevende bundel van haar kortverhalen, *Something Out There*, worden een aantal fiktionele teksten bij elkaar gebracht die Nadine Gordimer de laatste vier jaar in Britse of Amerikaanse tijdschriften liet verschijnen. Hoewel deze verhalen zich doorgaans afspelen tegen de politieke achtergrond van Zuid-Afrika's apartheidspolitiek en de strijd daartegen, belichten zij in de eerste plaats de intieme menselijke relatie tussen twee personen: man en vrouw, minnaar en minnares, moeder en dochter, vader en zoon, twee vrienden.

Zoals van kortverhalen te verwachten is hebben zij heel verschillende strukturen. Sommige van deze verhalen zijn als kompakte biografieën (*„At the Rendez-vous of Victory"*), andere hebben dan weer een eerder anekdotisch karakter (*„Blinder"*, *„Rags and Bones"*, etc.). Wat ze echter allemaal gemeenschappelijk hebben en wat aan deze bundel zijn tematische eenheid verleent is de pointe waarheen ze leiden. Ik kan moeilijk deze pointe verwoorden, want dan beroof ik de lezer van het verrassingseffekt dat de short-story eigen is. Maar in het algemeen kan worden gesteld, dat het gaat om de onvoorspelbaarheid van de mens en om de ondoorgrondelijkheid van zijn motieven.

Niet alleen is de mens ondoorgrondelijk voor zichzelf en voor zijn tegenspelers in het verhaal, hij is het ook voor de lezer. Dat is het moderne in deze overigens klassieke verhalen in de realistische traditie. Gordimer stelt belang in mensen, niet in de uitzonderlijke, maar in de doorsneemensen die ze in haar omgeving bezig ziet.

Ze neemt ze waar, situeert ze met vlugge trekken in hun sociaal en politiek milieu en probeert dan te begrijpen waarom ze zus of zo handelen. Ze doet dat met grote luciditeit maar ze weet dat de mens niet kan worden herleid tot een of andere teorie. Daarom blijft er in haar verhalen altijd een marge van onzekerheid — *„I don't know why I did it"* — hoe scherp haar analyses ook zijn. Het is precies in de kombinatie van deze twee eigenschappen, luciditeit en zin voor het mysterie, dat de grootheid van Nadine Gordimer zich manifesteert. Op het emotionele vlak manifesteert zich deze paradoksale kombinatie als evenwicht tussen objektiviteit en empatie.

Waar deze eigenschappen zich het sterkst manifesteren, is een moeilijke vraag. Ik ben getroffen geweest door de totaal onverwachte ontwikkeling in *„Sins of the Third Age"*, door het genre-schilderij *„Blinder"* en misschien wel het meest door *„Letter from His Father"*, de fiktieve brief van vader Kafka aan Franz in antwoord op diens nooit verzonden maar wel gepubliceerde „Brief aan zijn vader". Als uiting van zelfverdediging, verbitterde tederheid, burgerlijk onbegrip en gegeneerde trots is deze brief een meesterwerkje dat voortaan in elke Kafka-studie zal moeten worden geciteerd.

„Something Out There", dat zijn titel geeft aan de bundel, is eigenlijk geen kortverhaal, veeleer een korte roman. Twee reeksen gebeurtenissen lopen hier parallel: aan de ene kant de voorbereiding en de uitvoering van een sabotagedaad tegen een elektriciteitscentrale door vier verzetsstrijders, aan de andere kant de dreiging door een mysterieus wezen — dat achteraf een zwerfaap zal blijken — die door verschillende van elkaar onafhankelijke personen wordt waargenomen. De twee verhalen verlopen sprongsgewijs in korte tableaus en komen afwisselend aan de orde. Zij creëren samen een gevoel van bedreiging door iets daarbuiten. Het is alsof alle mensen leven vanuit een diepe angst die zich nu eens op dit, dan weer op dat aspekt van het leven vestigt.

Vergelijkt men dit gegeven met wat uit de kortverhalen zelf te voorschijn trad, dan begrijpt men waarom Nadine Gordimer aan haar bundel de titel *Something Out There* heeft meegegeven. Het gebied waarover de mens zeggingsmacht uitoefent, in zijn sociaal leven of in zijn privéleven, is aan alle kanten omgeven door het vreemde, het andere, het bedreigende; geen mens is meester in zijn eigen huis. Dat te doen aanvoelen, zonder de minste allegorizering, is de grote verdienste van deze prachtige kollektie.

HERMAN SERVOTTE

NADINE GORDIMER
Something Out There
Londen, Jonathan Cape. 203 blz. 8.50 pond.